

Adam Smith problémamentessége a korai magyar Smith-recepció tükrében

A német történeti iskola által, a 19. század derekán „*Das Adam Smith Problem*”-nek keresztelt jelenség értelmében kibékíthetetlen ellentét feszül a skót gondolkodó korai, *The Theory of Moral Sentiments* (TMS, 1959) című erkölcsfilozófiai traktátusa, valamint a később napvilágot látott *The Wealth of Nations* (WN, 1776) gondolatvilága között. Mint az közismert, a TMS főhőse az a minden emberben jelenlévő „elfogulatlan szemlélő”, mely együttérző képessége révén képes megítélni egy-egy cselekedet erkölcsi értékét, és amely saját magát is önkorlátozásra készítheti ezáltal. A WN ezzel szemben az érdekracionális haszonmaximalizálás előnyeit és mikéntjét boncolgatja, a kettő pedig – első ránézésre – valóban nem tűnik egymással összeegyeztethetőnek. Napjainkra ugyan számos olyan elmélet látott napvilágot, miszerint az első ránézés csalóka (ezek közül a leghíresebb talán Vernon L. Smith és Bart J. Wilson olvasata, miszerint Smith helyesen sejtette meg, hogy az egyéni haszonszerzés a legtöbb esetben nem zérósummájú játék, mivel haszonszerzésünk sok esetben mások hasznossági függvényeiben is megjelenik), a WN megjelenését követően azonban korántsem efféle Smith-olvasatok voltak a dominánsak.

Ha másban nem is, ebben a La Manche csatorna mindkét oldalán egyetértés mutatkozott. Amikor például Arnold Toynbee 1884-ben James Watt mellett Adam Smith-nek tulajdonította egy új korszak elhozatalát („A Nemzetek gazdagsága és gőzgép [...] temették maguk alá a régi világot, és építettek helyette újat” (*Lectures on the Industrial Revolution in England*, 1890, 189), kizárólag a WN Adam Smith-ére gondol, ahogy azok a német vagy francia értelmezők is, akik – jóval kevesebb lelkesedéssel – az „önző materializmus” apologétájaként olvasták Smith-t (Montes 2003, 63-90;

Tribe 2015, 139-170). A szemléletmódbeli különbség aligha a véletlen műve: Smith kontinentális kritikusai úgy vélték, hogy a WN által propagált laissez-faire-szemlélet azért nem tekinthető a jólét egyetemes receptjének, mivel az – ígéreteivel ellentétben – a gazdaságilag visszamaradottabb országoknak károkat okoz, és csak a gazdaságilag versenyelőnyben lévő térségeknek kedvez. A szóban forgó kritikusok (Adam Müller, Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand stb.) tehát annak, a napjainkban „függőségelméletnek” nevezett elgondolásnak lettek a korai képviselői, amelyet a század végére – gazdasági versenyelőnyük fokozatos elvesztése nyomán – az angolok is kénytelenek voltak egyre inkább magukévá tenni (vö. Ernest Edwin Williams, *Made in Germany*, 1896).

Smith (pontosabban: a Nemzetek gazdagsága) népszerűségét vagy népszerűtlenségét tehát igen nagymértékben az a körülmény határozta meg, hogy milyen gazdasági fejlettségű térségből származtak olvasói. Mindezt figyelembe véve különösen érdekesnek mondható a skót gondolkodó kedvező magyarországi recepciója. Tudomásunk szerint idehaza Bethlen Elek említette első ízben Smith nevét egy 1818-as tanulmányában (de ő még csak az észak-amerikai gyarmatok monetáris politikájának bemutatása végett idézi a WN vonatkozó fejezetét anélkül, hogy tanúbizonyságot tenne bármilyen Smith iránti rokon-, vagy ellenszenvről (Bethlen 1818, 18-19)), ezt követően viszont a 30-as évektől kezdődően beszélhetünk számottevőbb Smith-recepcióról, ami 1891-95 között a nemzetgazdasági főmű (*Vizsgálódás a nemzeti vagyonság természetéről és okairól*) első magyar nyelvű kiadásában kulminált. A fenti kötethez írt, a magyar recepciótörténet szempontjából szimptomatikusnak mondható előszavában Kautz Gyula „a világ tudományos irodalmának kétségtelenül egyik legjelentősebb és legbecsesebb termékének” nevezi a könyvet, melynek közreadását azért tartotta örömtelinek, mert szerinte az megfelelő iránymutatással szolgálhat az általa nemkívánatosnak vélt „állami omnipotentia” és a belőle fakadó „társadalmi dissolutio” jelenségeivel szemben (Kautz 1890, VII, IX.).

Tervezett előadásomban azt kívánom tehát bemutatni, hogy Smith 19. századi magyarországi recepciója jócskán eltért a kontinentális hagyományoktól, ami – figyelembe véve az ország korabeli gazdasági fejlettségét – mindenképp anomáliának mondható. Szemben ugyanis a legtöbb európai olvasattal, a hazai Smith-receptorok egyfajta modernizációs értelmezési keretből tekintettek a WN-re a másutt tapasztalható függőségelméleti nézőpont helyett. Állításom szerint pedig a Smith-i laissez-faire gondolatához való felettebb pozitív viszonyulás aligha magyarázható mással, mint az angol politikai kultúra iránti feltétlen rokonszenvvel, vagyis anglofíliával.